ПРОБЛЕМИ АКТИВІЗАЦІЇ ВЗАЄМОДІЇ БАНКІВ УКРАЇНИ І РЕАЛЬНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ

***Л.В. Кузнєцова**, канд. екон. наук, доц.,*
Одеський державний економічний університет

Останнім часом одним із найбільш обговорюваних у вітчизняній літературі питань є питання взаємодії промислового і банківського секторів української економіки, точніше відсутності їх належної взаємодії. При цьому банківський сектор піддається несправедливій критиці через те, що він не виконує найважливішого свого завдання – кредитування економіки і створює перепони для економічного зростання, а промисловий – через те, що він має низьку інвестиційну привабливість.

Основою ефективної взаємодії підприємств і банків є їхня кредитно-інвестиційна стратегія, за допомогою якої реалізуються такі головні функції банків, як фінансове посередництво, вироблення важливої групи фінансових продуктів і послуг.

Слід зазначити, що в даний час під впливом чинників попиту і пропозиції банки перетворилися із простих посередників, що залучали депозити і надавали отримані кошти в борг, на складну організовану подобу фінансових супермаркетів, що залучають покупців (клієнтів) специфічними послугами.

Подібна ситуація виникла внаслідок складної еволюції, яка охопила чотири окремих етапи розвитку банківської конкуренції:

I етап (до 1991 року) – період панування регульованої державою банківської діяльності (банк – пасивний посередник);

II етап (1991-1994 роки) – період зниження ролі фінансового посередника і зростання кредитних ризиків;

III етап (1995-1998 роки) – період виникнення жорсткої конкурентної боротьби між банками, становлення нагляду за банківською діяльністю;

IV етап (1999 рік – нинішній час) – період виникнення потреби в розвитку специфічних банківських послуг і продуктів, перетворення банків на фінансові супермаркети.

У процесі цієї еволюції відбулась трансформація спрощених уявлень про банк як економічний посередник на більш складні.

Найбільш відомі такі концепції банківської фірми: банк як фінансовий посередник, банк як виробник фінансових продуктів і послуг, банк як делегований контролер, банк як мультиплікатор зростання.

Сьогодні для досягнення ефективних взаємовідносин із реальним сектором економіки у банках виникла необхідність розвивати і застосовувати нові, орієнтовані на споживача продукти і послуги.

Основними напрямками взаємодії банків і реального сектору є:

- обслуговування боргових зобов’язань підприємств (активізація вексельного обороту шляхом акцептування і авалювання векселів підприємств, надання банківських гарантій);
- кваліфіковане забезпечення інтересів підприємств на фінансовому ринку України (надання послуг з придбання цінних паперів як в інтересах формування власності і корпоративного впливу, так і з метою

зберігання коштів, що тимчасово звільняються з виробничого процесу, з розміщення власних цінних паперів підприємств);

- можливості участі банків в управлінні підприємствами через механізм володіння акціями останніх і процедуру банкрутства; участь підприємств в управлінні банками;
- взаємодія у процесі організації та здійснення банківського інвестування і кредитування.

Сучасний банк може використовувати такі схеми фінансування реального сектора:

1. Класична – банк надає кредит позичальнику без права регресу (обороту) на останнього, тобто банк сам виступає як підприємець, бере участь у розробці і реалізації інвестиційних проектів, в управлінні введеного в експлуатацію об'єкта, іноді резервує за собою право на придбання частини акцій підприємства або права управління об'єктом інвестиційної діяльності.

За такої схеми банк може йти на великий ризик тільки в тому випадку, якщо інвестиційний проект обіцяє дуже високий прибуток.

У даний час класична схема застосовується рідко. Це пов'язано з дефіцитом потенційних високоприбуткових проектів.

2. З обмеженим регресом (оборотом) банку на позичальника.

Нині такі банки України як "Аваль", "Правексбанк", одеські банки "МТБ", "Південний" починають активно розвивати цю схему інвестицій.

3. Фінансування, що передбачає повний оборот банку на позичальників, коли забезпечує фінансові зобов'язання позичальників не тільки якість проекту, а й грошові прибутки позичальників, його активи, гарантії і поруки.

Більшість банків України в основному використовує останню схему.

Розвиток кожного з аналізованих напрямків взаємодії банків і промисловості гальмується різноманітними перешкодами й обмеженнями, що в умовах існуючої нестабільності економіки варто визнати такими, що важко вирішувати.

Основними з них є:

1. Особливості формування джерел кредитних ресурсів.

У перші роки розвитку дворівневої банківської системи України банки працювали із достатньо доступними бюджетними грошима, розміщуючи їх у високоприбуткові і одночасно дуже ризиковані активи. Із 1993 року починає розвиватися міжбанківське кредитування, а з 1994 року банками поступово залучаються заощадження фізичних осіб.

У даний час кошти населення мають досить велику питому вагу в джерелах ресурсів для фінансування промислового капіталу: у структурі депозитних зобов'язань банків вони складають близько 45 %.

За даними на 1 травня 2002 року залишки вкладів населення на рахунках у банках України становили 13,4 млрд. грн. і за чотири місяці поточного року зросли на 20,6 % (за відповідний період минулого року – на 15,2 %) [3]. Але розміщення коштів населення на потреби реального сектору має деякі особливості. По-перше, довіра населення до банків України залишається низькою, цьому сприяє невиплата Ощадбанком України вкладів населення в

установах Ощадбанку колишнього СРСР, банкрутство таких великих банків як “Денді”, “Слов’янський”, “Україна”. По-друге, слабкий розвиток сучасних банківських технологій та новітніх послуг у сфері роздрібного банківництва стримують залучення грошей у банківський сектор. По-третє, відсоток ставки на депозити населення систематично знижується. Розглянуті особливості розміщення заощаджень населення визначають проблеми посилення їх ролі у формуванні ресурсної бази комерційних банків.

2. Наявність і оцінка потенціалу фінансових ресурсів, що спрямовуються в реальний сектор.

Внутрішні джерела інвестування підприємств – самофінансування із фондів розвитку, емісійні ресурси – малопотужні, що потребує залучення зовнішніх інвестиційних ресурсів. У зв’язку з цим цікавою є оцінка потенціалу тих коштів, які могли б бути спрямовані банками на підйом реального сектору економіки. Проте необхідні обсяги фінансування настільки великі, що це під силу тільки консорціумам банків. З лютого 1996 року “Положенням про консорціумне кредитування” створена можливість об’єднання банків для фінансування значних інвестиційних проектів. Проте розвитку цей вид кредитування не набув. Утворений у 1997 році в Києві Міжнародний банківський консорціум, куди ввійшли головні банки України, Білорусії та Росії, в даний час тільки розвивається, а створений за ініціативою уряду в 2000 році консорціум був проігнорований банками України, тому що уповноваженим банком був призначений Ощадбанк, який не має достатньої кількості ресурсів і стійкого фінансового становища. Створення консорціумів сьогодні вкрай проблематичне, у першу чергу через кризу взаємної довіри банків. Різноманітні об’єднання банків у сучасних українських умовах – це занадто нестійкі фінансові структури і не можуть розглядатися як реальне джерело “довгих” грошей. Особливістю сучасного банку є те, що він працює “короткими грошима”. Це підтверджується співвідношенням довгострокових депозитів у депозитних зобов’язаннях банківської системи України. За даними на 01.05.02, із 27,9 млрд. грн. 5,6 млрд. грн. – довгострокові депозити, у тому числі 3,4 млрд. грн. – у національній валюті і 2,2 млрд. грн. – в іноземній валюті. Українські банки не мають обгрунтованого підходу до процесу трансформації короткострокових грошових ресурсів у довгострокові вкладення. Багато закордонних банків користуються коефіцієнтом трансформації, що визначає частку короткострокових вкладів, яка може бути спрямована у довгострокові вкладення.

$$K = \frac{R - S}{R},$$

де K – коефіцієнт трансформації,

R – короткострокові ресурси,

S – короткострокові позички і вкладення капіталів.

Економічний зміст цієї формули полягає в тому, що частина короткострокових пасивів, не використана для розміщення в короткострокові активи, може бути спрямована у довгострокові вкладення. Проте це твердження справедливе для умов стабільної економіки, тому що в реальних умовах, якщо врахувати ризики відтоку внесків і збереження коштів для підтримки

ліквідності банку, значення даного коефіцієнта в багатьох випадках буде наближене до нуля.

3. Відсутність такого джерела ресурсів, як кошти інвестиційних фондів, недержавних пенсійних фондів, страхових компаній. Про це свідчить питома вага в депозитних зобов'язаннях банків коштів фінансового (небанківського) сектору: на 01.01.02 склала 2 %, а до 01.05.02 зменшилася до 1 %. Аналогічна ситуація склалася і на ринку зовнішніх запозичень. З кожним роком зменшується обсяг ресурсів, наданих Україні іноземними інвесторами і міжнародними організаціями. Загалом обсяг інвестицій в економіку України не можна вважати задовільним (на 01.01.02 – 4406 млн. дол.). Це складає близько 90 доларів на душу населення, що є найнижчим показником серед країн із перехідною економікою.

4. Наявність тіньової економіки обумовлює формування значних неконтрольованих і нерегульованих ані державою, ані банківською системою потоків фінансових та матеріальних ресурсів, стимулює приховання прибутків і відхилення від податкових платежів. Господарський оборот тіньової економіки характеризується, як правило, істотно більш високим рівнем монетизації виробництва і обслуговується переважно наявними коштами: гривнею і вільно конвертованою валютою (за окремими експертними оцінками тіньовий сектор України досягає розмірів офіційного ВВП).

Тіньова економіка деформує процес нормального обороту банківського і промислового капіталу, спотворює цілі господарської діяльності підприємств, їхню звітність та економічні показники, залучає у свою сферу частину банківських ресурсів і в результаті значною мірою блокує потік можливих банківських інвестицій та кредитів у промисловий сектор економіки.

5. Наявність у банків передумов для виходу із реального сектору у фінансовий сектор економіки. З метою створення надлишку грошей держава випускає цінні папери, що мають набагато менші ризики для банків, створюючи таким чином альтернативу вкладення коштів у реальний сектор.

Крім того, у поточному році банки стали активно кредитувати один одного, використовуючи як традиційні міжбанківські кредити, так і різноманітні схеми, що дозволяють зменшувати оподатковану частину прибутків, а також обсяг депонованих коштів по внесках (депозитах). Таким чином, банки вирішують свої проблеми співвідношення ризику і прибутковості, чим шкодять реальному сектору.

6. Відсутність необхідних умов для переміщення коштів банків у реальний сектор економіки. Пояснюється це такими причинами: по-перше, відсутністю у більшості підприємств можливості забезпечувати належним чином повернення кредитів і виплату відсотків по них. За даними державної статистичної звітності, у квітні порівняно із березнем 2002 року 37,2 % підприємств скоротили випуск продукції, а зовсім не працювали 12,9 % підприємств; по-друге, досить висока залишалася процентна ставка по кредитах (близько 25 %), що перевищує фактичну рентабельність продукції. Слід зазначити, що Національний банк України з кінця 2001 року і по нинішній час створює умови для зниження ставок по кредитах: постійно зменшує облікову ставку, норми обов'язкового резервування, проте це не призводить до значного зменшення процентних ставок; по-третє, в умовах фінансової нестабільності

банки прагнуть одержати прибутки у найкоротші терміни й у максимальних розмірах. А це призводить до відмови від створення більш складних фінансових схем взаємодії, які потребують від банківського працівника набагато більших обсягів роботи, знань, відповідальності, але приносять менший поточний прибуток; по-четверте, ускладнюють взаємовідносини між підприємствами і банками постійні зміни в податковому законодавстві, які не піддаються прогнозуванню, так само, як і відсутність податкового, господарського та цивільного кодексів України, прийняття яких постійно відкладається**.**

Проблеми, що перешкоджають довгостроковим вкладенням у реальний сектор, можуть бути частково усунуті такими засобами: підвищенням диференціації ставок відсотка по короткострокових і довгострокових внесках, зокрема ставки відсотків по довгострокових внесках повинні забезпечувати значно більший прибуток, ніж по короткострокових; більш обґрунтованим підходом до процесу трансформації короткострокових грошових ресурсів у довгострокові вкладення; створенням ринкової інфраструктури, що обслуговує кредитно-інвестиційну сферу реального сектору; використанням банками комплексних послуг (продуктів); створенням ефективної системи оподатковування інвестиційної діяльності.

Таким чином, аналізовані у статті питання дозволяють зробити висновок, що для створення умов перетікання значних коштів від банків у реальну економіку необхідно розробити загальну корпоративну стратегію розвитку, яка враховує інтереси обох сторін.

Список літератури

1. Закон України “Про банки і банківську діяльність” від 07.12.00 № 2121-Ш.
2. Положення “Про механізм рефінансування банків України”. Затверджене Постановою Правління НБУ від 28.02.02 № 82.
3. Бюлетень Національного банку України. – 2002. – № 5.

Кузнєцова Л.В. Проблеми активізації взаємодії банків України і реального сектора економіки] / Л.В. Кузнєцова // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць / Державний вищий навчальний заклад "Українська академія банківської справи Національного банку України". – Суми, 2003. - Т. 7. - С. 128-134.